

דיני בן כרך ובן עיר ונוגע לפורים שחל במוצאי שבת מורנו הרב יצחק מרדכי הכהן רובין

בדיני פורים מצינו שאדם שמקום מגוריו הקבוע הוא בכרך יכול להתחייב ביום י"ד כדין בין עיר פרוז, וכן בן עיר יכול להתחייב בט"ו כבן כרך, ויש בזה הרבה פרטי דינים, וכדי לקבוע את דינו אם הוא כבן כרך או כבן עיר וכן אם יוכל לברך על המגילה, צריכים להתחשב בכמה דינים ובכמה מחלוקות: [א]. מחלוקת המשנ"ב והחזון איש בהגדרת מוקף בן יומו ופרוז בן יומו. [ב]. דברי הירושלמי שיש אפשרות שהאדם יעשה ב' ימי פורים בי"ד ובט"ו, וכן יש אפשרות שהאדם יפסיד את ימי הפורים בשני המקומות. [ג]. כאשר אדם נהג כבר פורים בי"ד באיזה תנאים לדעת הירושלמי הוא מתחייב שוב בט"ו. [ד]. מה גדרו של בחור ישיבה שמקום מגוריו הוא בכרך ולומד בקביעות בעיר וכן להיפך. [ה]. בן כרך שיצא לעיר האם יכול לקרוא את המגילה בי"ד בעיר, וכן להיפך. [ו]. האם מי שנהג כבר פורים פעם אחת בי"ד וחל עליו שוב פורים בט"ו, האם חוזר ומברך שוב, וכן מה דינו לעניין ברכת שהחיינו. וכל פרט מאלו הפרטים יכול לשנות את הדין לעניין חיובו וכן לעניין חיוב הברכה על מקרא מגילה.

מחלוקת המשנה ברורה והחזון איש

ד. לדעת המשנ"ב – הקבוע הוא מה היתה דעתו של האדם בשעה שמתכוון לצאת מביתו לדרך², היכן הוא ישהה ביום הפורים בשחרית, וכל שהגיע אל המקום לפני עלות השחר ושהה במקום לאחר עלות השחר, נקבע מקומו כאנשי אותו המקום. ולכן אם אדם חשב לצאת מהכרך אל העיר ולהגיע אליה קודם עלות השחר של יום י"ד, וגם הגיע אל העיר לפני עלות השחר, הרי שנקבע מקומו להיות כפרוז, וחלים עליו דיני פרוז, ואף שבפועל כניסת ליל י"ד היה עדיין בכרך.

ה. לדעת החזון איש – הקבוע הוא מה היתה דעתו של האדם לפני כניסת ליל י"ד³, היכן הוא ישהה בעלות

מוקף בן יומו ופרוז בן יומו

א. במשנה מגילה דף י"ט ע"א איתא בן עיר שהלך לכרך ובן כרך שהלך לעיר אם עתיד לחזור למקומו קורא כמקומו, ואם לאו קורא עמה. ובגמ' שם למדו זאת מהפסוק "על כן היהודים הפרזים היושבים בערי הפרוזות" מכדי כתיב היהודים הפרזים, למה לי למיכתב היושבים בערי הפרוזות הא קמ"ל דפרוז בן יומו נקרא פרוז ומוקף בן יומו נקרא מוקף. והיינו שאף אדם שמקום מגוריו הקבוע הוא בכרך מ"מ אם יהיה ביום פורים בפרוזים יחול עליו חיוב פורים ביום י"ד כשאר בני הפרוזים, ואף שלעניין שאר דיני תורה הנקבעים על פי מקומו של האדם, אין מתחשבים בכך שיום אחד הוא נמצא במקום אחר, וכגון בן חו"ל הנמצא בא"י ביום טוב שני שנוהג כמנהגי חו"ל, אף שבפועל נמצא בא"י, וכך גם בשאר דינים הנקבעים על פי מנהג מקומו. מ"מ לגבי דיני פורים למדו חז"ל⁴, מהפסוק הנ"ל, שגם פרוז בן יומו נחשב פרוז וכן מוקף בן יומו נחשב מוקף.

ב. והנה כדי שאדם יחשב מוקף בן יומו או פרוז בן יומו, לא מספיק שהאדם ישהה בעיר או בכרך בחלק מיום הפורים, אלא צריכים צירוף של שני גורמים: [א]. דעתו של האדם - היכן הוא עתיד לשהות ביום הפורים בעלות השחר. [ב]. שהיית האדם בפועל.

ג. ומצינו בדינים אלו מחלוקת בין הראשונים וכן נחלקו הפוסקים בביאור דבריהם, ויש בזה אריכות דברים וקושי בהבנתם, גם המשנ"ב קיצר מאוד בביאור דין זה וציין לדברי הפמ"ג, והחזון איש נחלק בכמה וכמה דינים, ונציג בכאן את עקרי ויסודי הדברים:

² ובנקודה זו התקשה החזו"א טובא איך יתכן שהזמן הקובע להחלטת האדם הוא היציאה מביתו, ולמה יגרע דינו אם שינה את דעתו באמצע הדרך, אלא מסיק החזו"א שהזמן הקובע הוא לפני כניסת ליל י"ד לדין פרוז, או לפני כניסת ליל ט"ו לדין מוקף.

³ וכתב החזו"א סי' קנ"ב ס"ק ה' שכיון שהכל תלוי בדעתו היכן ישהה בעלות השחר לכן אם היה בפרוזים בכניסת ליל י"ד ודעתו להיות שם אחר עלות השחר, נקבע מקומו כפרוז בן יומו, ואף אם אח"כ נמלך וחזר לכרך לפני עלות השחר, מ"מ נחשב לפרוז בן יומו וקורא בכרך בי"ד. והיינו שס"ל לחזו"א שעיקר הקובע הוא מה דעתו של אדם בכניסת ליל י"ד היכן ישהה ביום בי"ד. והביאור בזה דלא ס"ל לחזו"א שדינו של אדם יכול להשתנות בפורים ולכן אם בלילה הוא היה נחשב לפרוז בן יומו וקרא מגילה בי"ד לא מסתבר שאם יצא לפני עלות השחר וחזר לכרך, ישתנה דינו ויתבטל ממנו שם פרוז בן יומו. ונלפי דברי המשנ"ב לא סגי דעתו להיות בעיר אחרי עלות השחר, אלא בעינן שישהה בעיר בפועל אחרי עלות השחר, ונמצא שיש אדם שיקרא

⁴ וזהו שביאר רש"י שם ד"ה מנא – דמשום ההוא יומא חשיב כוונתיהו.

השחר של יום י"ד, וכן צריך הוא להיות בפועל בעיר כבר בכניסת ליל י"ד. ולכן בן כרך היוצא לעיר ורוצה להיחשב לפרוץ בן יומו, צריך להחליט בדעתו בכניסת ליל י"ד שהוא ישהה ביום י"ד בעלות השחר בעיר, וכן צריך לשהות בעיר כבר בכניסת ליל י"ד, אך אם רק חשב להיות בעיר ועדיין לא הגיע לעיר לפני כניסת ליל י"ד לא חל עליו שם בן עיר.

ויש בזה פרטי דינים רבים שיתבארו בהמשך.

בדברי הירושלמי

ו. בירושלמי מבואר שבן עיר שקרא ב"ד ועקר בט"ו לכרך קורא בכרך בט"ו, דהיינו שישנה מציאות שיהיו לאדם ב' ימים של פורים, ונחלקו הראשונים בביאור דברי הירושלמי האם "עקר" דירתו הכוונה שנסע לכרך ואפילו ליום אחד, או בעינין עקר את דירתו והלך להשתקע בכרך. וכיון שכן כתב החזון איש שמי שמקום מגוריו הקבוע בעיר וקרא שם ביום י"ד ואח"כ נסע לכרך, אף אם הגיע לכרך קודם ליל ט"ו ודעתו להיות שם בעלות השחר של יום ט"ו, מ"מ אינו מוכרז דלגבי חשש ברכה לבטלה יש לחוש לדעות בראשונים שבעינין עקר דירתו לגמרי.

עוד מבואר בירושלמי שישנה מציאות שאדם יפסיד את ימי הפורים, ולכן צריך להיזהר שלא יהיה מצב שבו האדם ילך ממקום למקום ויפסיד את ימי הפורים.

פירוט הדינים בהרחבה

בן כרך שהלך לעיר ובן עיר שהלך לכרך

ז. בן כרך שמקום מגוריו הקבוע הוא בכרך ונוסע לפרוץ ב"ד, ישנם מקרים בהם לכו"ע יתחייב ביום י"ד כדין פרוץ בן יומו, וישנם מקרים בהם באנו למחלוקת המשנ"ב והחזון איש.

ח. בן כרך שיצא לעיר - אם בשעה שיצא מביתו היתה דעתו להישאר בעיר לאחר עלות השחר של יום י"ד וגם הגיע לעיר קודם כניסת ליל י"ד, לכו"ע קורא ב"ד בברכה.

ט. אך אם לא הגיע לעיר קודם כניסת ליל י"ד, אף ששהה בעיר עד אחר עלות השחר, באנו למחלוקת המשנ"ב והחזון איש: לפי דעת החזון איש לא חל עליו שם בן עיר כיון שבתחילת ליל י"ד עדיין לא היה בתוך העיר, ואילו לדעת המשנ"ב כיון שהיתה דעתו לכך בשעה שיצא מביתו להיות ב"ד בבוקר בעיר וגם הגיע אל העיר לפני עלות השחר, דינו כבן עיר שקורא ב"ד.

מגילה בליל י"ד בעיר ואח"כ ימלך ויחזור לכרך, ואז יתבטל ממנו שם פרוץ.

בן כרך שיצא במוצ"ש מהכרך והגיע לעיר אחרי כניסת ליל י"ד

י. ונידון זה שייך השתא שליל פורים דפרוץ חל במוצ"ש, ובן כרך השוהה בשבת בכרך ורוצה להגיע לפרוץ לא יוכל לקיים את הדין לכו"ע, שהרי יגיע אל העיר רק אחרי כניסת ליל י"ד, ושמעתי מדו"ז הגרש"ז אויערבאך זצ"ל שהמנהג בירושלים בדין זה היה למעשה כדעת המשנ"ב ודלא כדעת החזון איש, ושכן מבואר בטורי אבן, ולא חילק בזה גם לגבי ברכה. ואמר לי שמ"מ עדיף שאת קריאת המגילה אעשה בעיר ולא בכרך⁷. [אמנם לעניין ברכה - ראה בספר הליכות שלמה שהביאו שהגרש"ז א חשש לגבי ברכה לבטלה והורה שלא יברכן]. ודעת הגר"ש אלישיב זצ"ל היתה שכיון שהוא פלוגתא קורא בלי ברכה.

חשש הפסד ימי הפורים בבן כרך שמגיע לעיר לאחר כניסת הלילה ואינו חוזר לכרכו בט"ו

יא. והנה בנידון זה אם בין הכרך ישאר בעיר גם בט"ו נמצא שלדעת החזון איש יפסיד את ימי הפורים לגמרי, ולפי דברי הגרש"ז א הנ"ל שחשש לספק ברכה, יל"ע למה לא חשש שיפסיד את ימי הפורים לגמרי, ואפשר שכיון שנקט שהעיקר בדין זה הוא כדעת המשנ"ב לא חשש להא שפסיד את ימי הפורים, מיהא לעניין ברכה כיון שברכות אינן מעכבות הורה לחוש.

בן כרך שהיה בעיר ב"ד וחוזר לכרכו

יב. בן כרך שהיה בעיר ב"ד ורוצה לחזור לכרך בט"ו, אם היתה דעתו לכך בכניסת ליל ט"ו שבעלות השחר של ט"ו ישהה בכרך, בזה אף לדעת החזון איש יחשב לבן כרך אף שבפועל שהה בכרכו בליל ט"ו. ואף שבעלמא ס"ל לחזו"א שלא מהני דעתו בלבד אלא בעינין גם שבפועל יהיה במקומו בכניסת הלילה. יש לחלק בין נידון של פרוץ בן יומו או מוקף בן יומו, לבין מי שחוזר למקומו הקבוע, והחילוק הוא שכדי לתת לאדם דין אחר מאשר מקומו הקבוע בעינין תרתי לטיבותא: גם שתהא דעתו על כך בכניסת ליל י"ד וגם

⁷ ויש לעיין בדין זה האם מהני לקרוא את המגילה ב"ד בהיותו עדיין בכרך, שהרי בפועל עדיין לא עזב את הכרך ולא הגיע לעיר ואין נכנה אותו כבן עיר כשהוא עדיין בכרך [ואף שיש מציאות בה בן הכרך יקרא מגילה ב"ד בהיותו בכרך, וכגון שנקבע שמו להיות בן עיר ויצא מן העיר והגיע לכרך שדינו שיכול לקרוא את המגילה ביום י"ד בכרך, דשאני התם שכיון שכבר הוקבע עליו שם בן עיר, תו אין לנו נפק"מ היכן מקיים את המצוה בפועל, אבל בכך כרך זה שעדיין לא עקר ממקומו ולא הגיע אל העיר מהכ"ת לתת לו שם בן עיר בהיותו עדיין בכרך וצ"ע. שו"ר שהגר"ש א זצ"ל הורה כה"ג בפשיטות שאינו יכול לקרוא את המגילה בעודו בכרך.

ויש לעיין מה דינו לעניין הזכרת על הניסים, והנה לכאורה כיון שמצינו שבני עיירות המוספקות מזכירים על הניסים גם ב"ד וגם בט"ו ה"נ לא שנא, ויל"ע לדעת הגר"ש א הנ"ל דכל שלא הגיע לעיר עדיין אין עליו שם בן עיר א"כ גם לגבי הזכרת על הניסים נימא הכי.

שישה בפועל במקום החדש, אבל כאשר הנידון הוא לחזור למקומו הקבוע בזה סגי בדעתו על כך בכניסת ליל ט"ו^ה.

ונראה¹ שלדעת החזון איש במקרה הנ"ל, יוכל לקרוא את המגילה בעיר בליל ט"ו דכיון שדעתו לחזור למקומו הקבוע, הרי אף שעדיין לא חזר בפועל דינו כמי שחזר, שהרי הוא במהותו בן כרך².

בן עיר שהיה בכרך ב"ג אדר וחזר לעירו בליל י"ד

יג. בן עיר שמקומו הקבוע הוא בעירו ונמצא בכרך ב"ג ודעתו בכניסת ליל י"ד לחזור לעירו, אף שבפועל לא היה בעירו בכניסת ליל י"ד כתב החזון איש שדינו כבן עיר. והביאור בזה כנ"ל שכיון שחזר לעירו אינו צריך להיות בפועל בעיר בכניסת ליל י"ד.

ודין זה נוגע השתא לבני הפרזים השוהים בשבת פרשת זכור בכרך, ואינם מגיעים אל העיר לפני כניסת ליל י"ד, שדינם כבני העיר לכו"ע.

ונראה כנ"ל שיכולים לקרוא את המגילה אף בהיותם בכרך דכיון שהוקבע עליהם שם בן עיר לא איכפת לן שהוא נמצא כעת בכרך.

בן עיר שהיה פרוז ב"ד ונוסע לכרך לט"ו

יד. בן עיר שכבר נהג את יום הפורים ב"ד ונוסע לעיר לט"ו יש בו ב' נידונים: [א]. מחלוקת המשנ"ב והחזון איש כאשר דעתו להיות בכרך בעלות השחר של יום ט"ו, אמנם הגיע אל הכרך רק אחרי כניסת ליל ט"ו. [ב]. מחלוקת הראשונים מה נחשב "עקר דירתו" האם בעינן עקירה גמורה או סגי בזה שנוסע להיות מוקף בן יומו.

ולכן אף אם בן העיר יגיע אל הכרך לפני כניסת ליל ט"ו ודעתו להישאר אחרי עלות השחר של יום ט"ו, [שבזה מסכימים כו"ע גם המשנ"ב וגם החזון איש, שדינו כמוקף בן יומו], מ"מ אינו יכול לברך על מקרא מגילה, כיון שלדעת הריטב"א "עקר" פירושו עקירת ביתו לגמרי ולא רק נסיעה ליום אחד, ומכח דברי הריטב"א הנ"ל חשש החזון איש לעניין ברכה, וכתב שאינו מברך.

^ה בספר שבות יצחק דיני פורים פ"א עמ' כ"ז אות ו' הביא בשם הגרי"ש אלישיב זצ"ל כתב לחוש גם בזה לעניין ברכה, דשמא הדעות בראשונים שלא סגי בדעתו בלבד אלא בעינן גם ישתבו בפועל בכניסת הלילה יאמרו דבריהם גם בבן כרך שחזר לכרכו, עכ"ד. ויל"ע בזה אחרי שהחזון איש כתב להדיא שדינו כבן כרך לכל מילי האם בעינן לחוש בזה לעניין ברכה.

¹ שו"ר בספר שלמי תודה דיני פורים סי' ל"ז אות ח' שהביא שכך היתה הוראת החזון איש לבחורי ישיבה, עיי"ש.

² ובספר שבות יצחק דיני פורים שם אות ז', הביא מהגרי"ש אלישיב זצ"ל, שגם בכה"ג אינו קורא בעיר אלא צריך לקרוא בכרך, ולכאורה ריהטת דברי החזון איש אינה מורה כך, אלא כיון שחל עליו כבר שם בן כרך יכול לקרוא בעודו בעיר.

בחורי ישיבה

טו. יש לעיין מה דינם של בחורי ישיבה הגרים בעיר ולומדים בכרך או להיפך, ונידון זה שייך בתרתי, מה דינם לגבי הנידון של פרוז בן יומו ומוקף בן יומו, וכן מה דינם לעניין מחלוקת הפוסקים מה חשיב "עקר" ביתו.

דהנה יש לדון האם בחורי ישיבה יש להם מגורים בשני מקומות, והיינו כאשר הוא בביתו הוא נחשב דר בביתו ואינו כאורח בביתו, וכאשר הוא בישיבה הרי הוא נחשב דר בישיבתו. או דילמא מקומו הקבוע הוא בישיבתו ששם קובע את לימודו ואת מקומו.

והחזון איש הורה בזה^ה שנחשב שיש לו שני מקומות, ולכן אם הוא גר בעיר ולומד בכרך, והיה בדעתו להגיע אל העיר ב"ד אף אם הגיע אל הכרך אחר תחילת ליל י"ד מ"מ קורא ב"ד, כדין בן עיר הנמצא בכרך ודעתו לבוא אל העיר בליל י"ד והגיע אחרי תחילת הלילה שדינו כבן עיר אף בהיותו בכרך, והכי נמי בחור ישיבה זה דינו גם כבן עיר.

ומאידך גיסא אם היה בעיר ב"ד ודעתו להיות בכרך בט"ו אזי אף שבתחילת ליל ט"ו הוא עדיין בעיר נחשב הוא כמוקף, ויכול לקרוא בברכה כבן כרך אף בהיותו עדיין בעיר. וכל זה גם במקרה הפוך שגר בכרך ולומד בעיר.

וגם לעניין מחלוקת הראשונים בביאור דברי הירושלמי "בעקר דירתו בט"ו" אינו צריך לחוש לשיטת הריטב"א שבעינן עקירה גמורה, אלא אם חזר לישיבה שבה לומד בכרך או שדעתו לחזור לשם בליל ט"ו יכול לקרוא בברכה.

ונראה שבחור ישיבה שלומד בעיר פרזות אחת וגר בכרך ובא לביתו בכרך לשבת זכור ורוצה לצאת במוצ"ש לעיר פרזות אחרת, דינו כנ"ל שיכול לקרוא את המגילה ב"ד אף בהיותו בכרך, דכיון שסו"ס חזר לעיר הפרזים הרי זה חשיב כחזר לעירו אף שבפועל הוא מקום אחר.

ברכת שהחיינו

טז. יש לעיין בבן כרך שהיה פרוז בן יומו וחזר לכרך בליל ט"ו שקורא שוב בברכה כדין בן כרך, האם יחזור ויברך שהחיינו, ושורש הספק האם קריאת ט"ו נחשבת מצוה בפני עצמה, או דילמא זו אותה מצוה של פורים רק יש לו הכ"ת להתחייב שוב [וכעין מי שהיה ביום טוב במקום מסויים ובירך שהחיינו, ושוב עבר את קו האריך וצריך לנהוג שוב יו"ט בזה אינו מברך שהרי זהו ממש אותו יו"ט שכבר בירך עליו שהחיינו].

והורו הגרש"ז אויערבאך זצ"ל והגרי"ש אלישיב זצ"ל שלא לברך שהחיינו^ה.

^ה עיין ספר שלמי תודה דיני פורים סי' ל"ז אות ח' שהביא את הוראת החזון איש.

^ה ובספר שלמי תודה שם אות ז' כתב שיש לברך ב' פעמים שהחיינו.